

ΧΡΗΣΤΟΣ ΘΕΟΔΩΡΟΠΟΥΛΟΣ

ΠΡΟΣΦΥΓΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΛΗΘΥΣΜΙΑΚΕΣ ΑΝΑΚΑΤΑΤΑΞΕΙΣ ΣΤΗΝ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΑΦΡΙΚΗ*

I. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το προσφυγικό και το μεταναστευτικό ζήτημα - παρά τη μεγάλη διαφορά που χαρακτηρίζει τις δύο αυτές ροές - έχει στις μέρες μας πάρει τις γνωστές του διεθνείς διαστάσεις και απασχολεί κυριολεκτικά κάθε περιφέρεια του πλανήτη. Σχετικά όμως με τις διαπεριφερειακές ροές (Ανατολή - Δύση, Νότος - Βορράς), αυτή που ξεπερνά κάθε άλλη είναι αυτή που λαμβάνει χώρα ανάμεσα σε αναπτυσσόμενες χώρες (μετανάστευση/προσφυγικό). Επειβεβαιώνεται με δραματικό τρόπο ότι η αναγκαστική μετανάστευση μέσα και πέρα από εθνικά σύνορα είναι μια από τις πλέον ορατές συνέπειες των πολιτικών διώξεων και των ενόπλων συγκρούσεων. Τα προσφυγικά προβλήματα που αφήνονται άλυτα γίνονται επίσης η αιτία παραπέρα αστάθειας, βίας και πληθυσμιακών ανακατατάξεων.

Η ανατολική Αφρική είναι ένα τμήμα της Αφρικής που αντιμετώπισε και αντιμετωπίζει μερικά από τα οξύτερα προσφυγικά προβλήματα και πληθυσμιακές ανακατατάξεις στη σύγχρονη ιστορία. Κανένα κράτος της ανατολικής Αφρικής- «πρωταγωνιστής» ή μη των μετακινήσεων αυτών - δεν έχει αποφύγει τις συνέπειες ή την εμπλοκή του, ενεργητικά ή παθητικά, στις ροές αυτές: Σουδάν, Αιθιοπία, Ερυθραία, Σομαλία, Κένυα, Ουγκάντα, Τανζανία, Ρουάντα, Μπουρούντι, Μοζαμβίκη, κλπ.

* Εισήγηση στην εσπερίδα που διοργάνωσε το Ινστιτούτο Διεθνών Οικονομικών Σχέσεων με θέμα «Η Ελλάδα και η Ανατολική Αφρική», Αθήνα 14 Νοεμβρίου 1995.

II. Η ΥΑ/ΟΗΕ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ

Το Γραφείο του ΥΑ του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες ιδρύθηκε από τη Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ και άρχισε πρακτικά τη δουλειά του την 1/1/1951. Η ΥΑ έχει, από τότε, την ευθύνη της διεθνούς προστασίας των προσφύγων και της προαγωγής μονίμων λύσεων στα προβλήματα που αντιμετωπίζουν (μετεγκατάσταση σε τρίτη χώρα, ένταξη στη χώρα ασύλου, εκούσιο επαναπατρισμό).

Σήμερα η εντολή της ΥΑ/ΟΗΕ καλύπτει περίπου 14,5 εκατομμύρια πρόσφυγες (της Σύμβασης της Γενεύης του 1951), 4 εκατομμύρια επιστρέφοντες (returnees), 5,5 εκατομμύρια εσωτερικά εκτοπισμένους και 3,5 εκατομμύρια άλλα βοηθούμενα άτομα.

Ο συνολικός αριθμός των ατόμων που καλύπτονται από την εντολή είναι έτσι 27.418.900 άτομα τα οποία, ειδικότερα, βρίσκονται:

στην Αφρική	11.816.000
στην Ασία	7.921.500
στην Ευρώπη	6.520.100
στη Λατινική Αμερική	184.600
στη Βόρεια Αμερική	925.500
στην Ωκεανία	51.200

Σύνολο	27.418.900
--------	------------

Ο ένας στους 205 ανθρώπους του πλανήτη έχει εξαναγκαστεί σε φυγή! Εκτός εντολής, υπολογίζεται ότι υπάρχουν άλλα τουλάχιστον 26 εκατομμύρια εσωτερικά εκτοπισμένων. Ο συνολικός αριθμός των ανθρώπων σε φυγή σήμερα ξεπερνά έτσι τα 50 εκατομμύρια!

III. ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΑΦΡΙΚΗ ΚΑΙ ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ

Ο συνολικός αριθμός των προσφύγων στον κόσμο ξεπέρασε τα 15 εκατομμύρια στη δεκαετία του '70 και αυξήθηκε μόνο κατά 1 εκατομμύριο στις αρχές της δεκαετίας του '90. Όμως, ο αριθμός των αφρικανών προσφύγων κατά την ίδια περίοδο αυξήθηκε αλματωδώς: περίπου 321% μεταξύ 1972-1992 σε σύγκριση με το 6% αύξησης του παγκόσμιου προσφυγικού πληθυσμού. Το ποσοστό της Αφρικής αυξήθηκε, σαν συ-

νέπεια, από 8% (το 1972) σε 32% (το 1992). Η Ανατολική Αφρική ευθύνεται για το μεγαλύτερο μέρος αυτής της αύξησης.

Στην αντιμετώπιση του προσφυγικού δράματος, η Αφρική έχει δείξει γενναιοδωρία, τουλάχιστον σε όσο αφορά το νομικό ορισμό του πρόσφυγα (ευρύτερος από αυτόν της Σύμβασης της Γενεύης του 1951)¹ και τον αριθμό των προσφύγων που φιλοξενεί (πρώτη Ήπειρος).

Τρεις είναι σήμερα οι κύριες περιοχές δράσης της ΥΑ/ΟΗΕ στην ανατολική Αφρική:

1. Το κέρασ της Αφρικής (Σουδάν, Αιθιοπία, Ερυθραία, Τζιμπουτί και Σομαλία) που χαρακτηρίζεται από δύο τάσεις: φυγή προς την εξορία και επαναπατρισμός. Η ΥΑ/ΟΗΕ συνεχίζει να βοηθά περίπου 1.6 εκατομμύρια άτομα από το κέρασ της Αφρικής και το Σουδάν, παραδοσιακά μια από τις σημαντικότερες περιοχές παραγωγής προσφύγων.

2. Η κρίση στη Ρουάντα και το Μπουρούντι όπου, ως γνωστόν, περισσότεροι από ένα εκατομμύριο Ρουαντέζοι διέφυγαν στο Ζαΐρ στα μέσα του 1994, σε μια από τις μεγαλύτερες προσφυγικές μετακινήσεις στην ιστορία. Η ΥΑ/ΟΗΕ παρέχει τώρα προστασία και βοήθεια σε περίπου 2,2 εκατομμύρια εκτοπισμένους στο Μπουρούντι, τη Ρουάντα, την Τανζανία, την Ουγκάντα και το Ζαΐρ.

3. Η επανένταξη στη Μοζαμβίκη, όπου περισσότεροι από 1,6 εκατομμύρια πρόσφυγες επέστρεψαν στην Μοζαμβίκη από έξι γειτονικές χώρες μεταξύ τέλους 1992 και αρχές 1995. Οι άνθρωποι αυτοί πρέπει τώρα ν' αρχίσουν να αυτοϋποστηρίζονται και να επανεντάσσονται στις κοινότητές τους.

IV. ΚΕΡΑΣ

Η κυβερνητική αλλαγή στην Αιθιοπία το 1991, έκανε δυνατή την επιστροφή περισσότερων από 970.000 Αιθίοπες πρόσφυγες από τις γειτονικές χώρες. Παραμένουν όμως ακόμη 95.000 Αιθίοπες για να επαναπατριθούν (60.000 σε προσφυγικά στρατόπεδα στο Σουδάν, 25.000 στο Τζιμπουτί, 10.000 στην Κένυα και 450 στην Υεμένη).

Στη Σομαλία, περίπου 1 εκατομμύριο Σομαλοί άφησαν την πατρίδα τους για να γλυτώσουν από τις μάχες που οδήγησαν στην ανατροπή του καθεστώτος του Siad Barre τον Ιανουάριο του 1991, τους επακολούθησαντες εθνοτικούς πολέμους και την ξηρασία. Πολλοί Σομαλοί έχουν

σήμερα επιστρέφει αυθόρμητα, κυρίως στη ΒΔ Σομαλία. Η ΥΑ/ΟΗΕ μετέφερε περί τους 100.000 Σομαλούς πρόσφυγες από την Κένυα τους τελευταίους 18 μήνες. Η ΥΑ/ΟΗΕ σχεδιάζει τώρα να επαναπατρίσει πάνω από 184.000 Σομαλούς πρόσφυγες που παραμένουν στην Αιθιοπία κι άλλους 80.000 εκτοπισμένους από τις πρόσφατες εχθροπραξίες στη ΒΔ Σομαλία. Από την Κένυα, το Γραφείο θα επαναπατρίσει πριν το τέλος του χρόνου το 1/3 των 150.000 Σομαλών προσφύγων που βρίσκονται στη χώρα αυτή.

IV. ΡΟΥΑΝΤΑ: ΑΙΤΙΕΣ ΚΑΙ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣΦΥΓΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ

Τα τελευταία 30 χρόνια, ο προσφυγικός επαναπατρισμός είναι κύριο θέμα στην πολιτική σκηνή της χώρας αυτής. Όταν η χώρα έγινε ανεξάρτητη, 120.000 άτομα, κυρίως από τη μειονότητα των Τούτσι, ήταν ήδη πρόσφυγες σε γειτονικές χώρες. Στις επόμενες δύο δεκαετίες, οι εξόριστοι έκαναν επανειλημμένες ένοπλες προσπάθειες να επιστρέψουν στη Ρουάντα, με αποτέλεσμα να προξηνηθεί νέα βία, αντίποινα και νέες προσφυγικές ροές. Στο τέλος της δεκαετίας του '80, 480.000 Ρουαντέζοι (7% του πληθυσμού και 50% της κοινότητας των Τούτσι) είχαν γίνει πρόσφυγες (280.000 στο Μπουρούντι, 80.000 στην Ουγκάντα, 80.000 στο Ζαΐρ και 30.000 στην Τανζανία).

Τον Οκτώβριο του 1990 η κατάσταση πήρε νέα τροπή όταν το Πατριωτικό Μέτωπο της Ρουάντα (RPF) - κίνημα κυρίως των Τούτσι εξοριστών - επιτέθηκε στην ΒΑ Ρουάντα από την Ουγκάντα. Κάτω από εσωτερική και εξωτερική πίεση, η κυβέρνηση της Ρουάντα υποχρεώθηκε να τερματίσει 16 χρόνια μονοκομματικού κράτους. Η μεταβατική διοίκηση αναγνώρισε το 1993 το δικαίωμα των προσφύγων να επιστρέψουν (κάτι που είχε αρνηθεί η προηγούμενη) και υπέγραψε ειρηνευτική συμφωνία με το RPF. Η συμφωνία αυτή δεν έγινε δεκτή από ριζοσπαστικά στοιχεία τόσο στην κυβέρνηση όσο και στο αντάρτικο κίνημα, με αποτέλεσμα το γνωστό εμφύλιο πόλεμο που δημιούργησε 1 εκατομμύριο εσωτερικά εκτοπισμένους. Η κατάσταση έγινε ακόμα χειρότερη μετά το συμβάν της 6 Απριλίου 1994 (πτώση αεροπλάνου που μετέφερε τους προέδρους Ρουάντα και Μπουρούντι από το Dar-es-Salaam όπου

συζητήθηκε σχέδιο μοιράσματος της εξουσίας και στις δύο χώρες). Τουλάχιστον 500.000 σφαγιάστηκαν (Τούτσι και μετριοπαθείς Χούτου). Ακολούθησε μαζική πληθυσμιακή εκτόπιση: Μόνο στις 28 και 29 Απριλίου 1994, και όπως το RPF εξαπέλυσε νέα επίθεση κατά των κυβερνητικών δυνάμεων, 250.000 Ρουαντέζοι διέφυγαν στην Τανζανία. Στα μέσα Ιούλη 1994, μέσα σε λίγες μέρες, 800.000 άτομα (κυρίως Χούτου) έφυγαν στο Ζαΐρ φοβούμενα αντίποινα από τις επερχόμενες δυνάμεις του RPF.

Ο νικητής RPF βρέθηκε να έχει τον έλεγχο του κράτους αλλά με πολύ μειωμένο πληθυσμό και με μια εχθρική μάζα εξορίστων (μεταξύ των οποίων ο ηττημένος στρατός) στα σύνορα της χώρας που πήρε και τον έλεγχο των προσφυγικών στρατοπέδων.

Πολύ μικρή πρόοδος έχει γίνει μέχρι τώρα στο πολιτικό μέτωπο. Η νέα ηγεσία στο Κιγκάλι δηλώνει ότι η συμφιλίωση με την προηγούμενη κυβέρνηση είναι δυνατή με τον όρο ότι θα τιμωρηθούν οι υπεύθυνοι της γενοκτονίας. Μέλη της προηγούμενης κυβέρνησης δηλώνουν ότι επιθυμούν να επιστρέψουν με τον όρο να μετέχουν στην εξουσία: η ειρήνη δε φαίνεται να έρχεται ούτε γρήγορα ούτε εύκολα.

VI. Η ΕΠΑΝΕΝΤΑΞΗ ΣΤΗ ΜΟΖΑΜΒΙΚΗ

Η συμφωνία ειρήνης που υπογράφηκε τον Οκτώβριο 1992 τερμάτισε έναν εμφύλιο πόλεμο (FRELIMO-RENAMO) 16 ετών που είχε εκτοπίσει το 1/4 του πληθυσμού της χώρας (16.5 εκατομμύρια). Ωρίμασαν οι προϋποθέσεις για τον πιο φιλόδοξο επαναπατρισμό και επανένταξη στην ιστορία της Αφρικής.

Η ΥΑ/ΟΗΕ ανέλαβε να βοηθήσει τους πρόσφυγες της Μοζαμβίκης να επιστρέψουν έγκαιρα για να πάρουν μέρος στις πρώτες πολυκομματικές εκλογές της χώρας που ορίστηκαν για τον Οκτώβριο 1994.

Στο τέλος της δεκαετίας του '80 και στις αρχές της δεκαετίας του '90, περίπου 1.7 εκατομμύρια πρόσφυγες έφυγαν από τη Μοζαμβίκη - ο μεγαλύτερος προσφυγικός πληθυσμός στην Αφρική και ο τρίτος μεγαλύτερος στον κόσμο μετά τους Αφγανούς και τους Παλαιστινίους. Διασκορπισμένοι σε έξι διαφορετικές χώρες ασύλου (Μαλάουϊ, Νότιος Αφρική, Σουαζιλάνδη, Τανζανία, Ζάμπια και Ζιμπάμπουε) έπρεπε να επιστρέψουν σε μια χώρα της οποίας η υποδομή και ο κοινωνικός ιστός

ήταν ανύπαρκτοι λόγω του πολέμου, της αποσταθεροποίησης και της ξηρασίας. Επιπλέον, 4 εκατομμύρια άλλοι είχαν γίνει εσωτερικοί πρόσφυγες.

Στα μέσα του 1995, οι προσπάθειες για τη σταθεροποίηση του πληθυσμού στις περιοχές που επανήλθαν οι επιστρέφοντες και για την παρεμπόδιση της επαναροής στις γειτονικές χώρες φάνηκε να επιτυγχάνουν. Η συμβολή της ΥΑ/ΟΗΕ στη διαδικασία αυτή πήρε τη μορφή ενός προγράμματος επανένταξης ύψους 100 εκατομμυρίων δολλαρίων.

Το 1994 η ΥΑ/ΟΗΕ ολοκλήρωσε σχεδόν 500 προγράμματα τοπικής ανοικοδόμησης για την επαναλειτουργία βασικών υπηρεσιών σε τομείς όπως η υγεία και η εκπαίδευση, η παροχή νερού και η σύνδεση των απομεμακρυσμένων περιοχών με την κατασκευή και επιδιόρθωση δρόμων και γεφυριών. Για το 1995 πιστεύεται ότι θα υλοποιηθεί διπλάσιος αριθμός προγραμμάτων για να δοθεί έτσι η δυνατότητα αποχώρησης της ΥΑ/ΟΗΕ στις αρχές του 1996.

VII. ΠΡΟΛΗΨΗ, ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ, ΛΥΣΕΙΣ

Ως η οργάνωση της διεθνούς κοινότητας για τους πρόσφυγες, η ΥΑ/ΟΗΕ - όπως και άλλοι παρεμφερείς διεθνείς οργανισμοί (ΙΟΜ) - επιζητεί τη λύση των προβλημάτων της ανθρώπινης εκτόπισης μέσω της τριπλής στρατηγικής της *ετοιμότητας, της πρόληψης και της εξεύρεσης των αναγκαίων λύσεων*. Η πρόκληση είναι πώς θα επιλυθούν οι υπάρχουσες προσφυγικές καταστάσεις και πώς θα προληφθούν νέες κρίσεις ανθρώπινης εκτόπισης, στον κόσμο γενικά και στην ανατολική Αφρική ειδικά.

Δεν πρόκειται να είναι εύκολο έργο. Το προσφυγικό ζήτημα συνδέεται αξεχώριστα με πολλά από τα πιο επείγοντα ζητήματα που αντιμετωπίζει σήμερα ο κόσμος: την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, την επίλυση των συγκρούσεων, την προαγωγή της οικονομικής και της θεσμικής ανάπτυξης, τη διατήρηση του φυσικού περιβάλλοντος και τη διαχείριση της διεθνούς μετανάστευσης. Για την αποτελεσματική και δίκαιη επίλυση του προσφυγικού προβλήματος απαιτείται μια ολοκληρωμένη προσέγγιση που συνδυάζει όλους τους διαφορετικούς παράγοντες με συστηματικό τρόπο.

Η επίλυση του προσφυγικού ζητήματος είναι συνεπώς έργο που

πρέπει να συμπεριλάβει όλα τα Κράτη, τις κοινωνίες, τις κοινότητες και τα άτομα, δουλεύοντας μαζί στη βάση κοινών σκοπών και αξιών. Όταν δημιουργήθηκε ο ΟΗΕ το 1945, ο διακηρυγμένος σκοπός του νέου Οργανισμού ήταν να επαναβεβαιώσει την πίστη του κόσμου στα «θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα, στην αξιοπρέπεια και την αξία του ανθρώπου, στα ίσα δικαιώματα ανδρών και γυναικών και εθνών μικρών και μεγάλων. Πενήντα χρόνια αργότερα, η επιδίωξη για λύσεις στο προσφυγικό πρόβλημα πρέπει να καθοδηγείται από τις ίδιες αρχές». Ολόκληρη η ανατολική Αφρική το αποδεικνύει.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Σύμφωνα με τη Σύμβαση της Γενεύης για το Καθεστώς των Προσφύγων, ο όρος πρόσφυγας εφαρμόζεται επί «παντός προσώπου όπερ... δεδικαιολογημένον φόβον διώξεως λόγω φυλής, θρησκείας, εθνικότητας, κοινωνικής τάξεως ή πολιτικών πεποιθήσεων ευρίσκεται εκτός της χώρας της οποίας έχει την υπηκοότητα και δεν δύναται ή λόγω του φόβου τούτου, δεν επιθυμεί να απολαύει της προστασίας της χώρας ταύτης...» (άρθρο 1Α2). Σύμφωνα όμως με τη Σύμβαση του Οργανισμού Αφρικανικής Ενότητας για τη Ρύθμιση Ειδικών Θεμάτων των Προβλημάτων των Προσφύγων στην Αφρική του 1969, ο όρος πρόσφυγας εφαρμόζεται επιπλέον και «σε κάθε πρόσωπο, που, εξαιτίας εξωπερικής επιδρομής, κατοχής, ξένης κυριαρχίας ή γεγονότων, που σοβαρά διαταράσσει τη δημόσια τάξη σ' ένα τμήμα ή σ' ολόκληρη τη χώρα καταγωγής του ή ιθαγενείας του, είναι υποχρεωμένο να εγκαταλείψει τον τόπο συνήθους διαμονής του για ν' αναζητήσει καταφύγιο σ' ένα άλλο τόπο εκτός της χώρας καταγωγής ή ιθαγενείας του» (άρθρο 1, παράγραφος 2).